

Manuela ZĂNESCU
(Biblioteca Centrală Universitară
„Eugen Todoran” din Timișoara)

Bibliotecile în regimuri totalitare

Abstract: (*The Libraries in Totalitarian Regimes*) In the 20th century, the majority of the European countries had totalitarian or authoritarian regimes. In every case (fascism, Nazism or communism), libraries had a lot to suffer: they were used as centers of ideological indoctrination and many collections were dismantled. The interference, in the case of the institutions part of the information system, lies in the similarities between the totalitarian regimes that operated with the same means of oppression and used them to impose their ideology. For this reason, we wanted to identify the areas of interference and how they manifested themselves in totalitarian regimes. In this paper we tried to show the similarities between the libraries from the fascist Italy, Nazi Germany, Soviet Union, the former Yugoslavia, Poland, Eastern Germany and Romania. Our research started from a series of articles about libraries from countries ruled by unique, dictatorial political parties. We traced the causes which determined libraries to change their mission, to adapt and to reorganize their work to the new political conditions. The librarians were selected considering their adhesion and loyalty to the political power. The new rules imposed to the libraries created even new library terms, not officially acknowledged, such as Giftshrank, Spetsshran, Fond Secret, still used nowadays.

Keywords: *libraries, censorship, Secret Fond, totalitarian regimes*

Rezumat: În secolul al XX-lea, majoritatea statelor europene au avut, în perioade diferite, parte de guverne autoritare, conduceri despotice, totalitare. În toate cazurile, indiferent că a fost vorba despre fascism, nazism sau comunism, instituțiile bibliotecare au avut de suferit. Mai mult decât atât, colecțiile bibliotecilor au fost distruse în bună parte, iar bibliotecile utilizate ca centre de indoctrinare. Interferențele, în cazul instituțiilor parte a sistemului infodocumentar, rezidă din similitățile existente între regimurile totalitare care au operat cu aceleași mijloace de oprimare și le-au folosit pentru a-și impune ideologia. Din acest motiv, am dorit să identificăm zonele de interferență și modul în care acestea s-au manifestat în regimurile totalitare. Abordarea acestei teme nu este una extinsă, ci urmărește doar să structureze câteva dintre punctele comune bibliotecilor din Italia fascistă, Germania nazistă, din Uniunea Sovietică, fosta Iugoslavie, Polonia, Republica Democrată Germania și România. Cercetarea noastră pornește de la câteva articole despre bibliotecile aflate în state dominate de partide unice, dictatoriale. Am urmărit cauzele care au dus la schimbarea misiunii bibliotecilor și modul în care ele au fost obligate să se readapteze și să își reorganizeze activitatea. De asemenea, angajații bibliotecilor, în fiecare dintre regimurile amintite, au fost selectați în funcție de loialitatea și adevărată față de partid. Măsurile impuse bibliotecilor au creat și noi termeni care au circulat și s-au păstrat și astăzi, chiar dacă nu erau oficial recunoscuți: Giftshrank, Spetsshran, Fond Secret.

Cuvinte-cheie: *biblioteci, cenzură, Fond Secret, regimuri totalitare*

Argument

Prezenta lucrare face obiectul unui studiu mai larg în care se face o analiză sistemică a istoriei instituționale a bibliotecii universitare din Timișoara în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Aspectele asupra cărora ne-am propus să reflectăm se referă la modul în care s-au manifestat interferențele în ce privește evoluția bibliotecilor în regimurile totalitare, la identificarea unor tipologii care apar în biblioteci. În acest sens, vom încerca să găsim răspuns la următoarele două întrebări: Care sunt interferențele manifestate în domeniul biblioteconomic în regimurile totalitare? și Cum s-au manifestat aceste interferențe? Asupra acestor aspecte ne vom concentra urmărind bibliotecile din Italia fascistă, din Germania nazistă și din blocul țărilor comuniste.

Bibliotecile în regimuri totalitare

Totalitarismul este definit ca o formă de autoritarism prin care toate aspectele vieții sunt controlate de stat prin violență și prin represiune (Tămaș 1993, 273). În toate regimurile totalitare are loc acest tip de control și de supraveghere permanentă a manifestărilor din societate și de impunere a principiilor care guvernează ideologia politică promovată prin mijloace represive. Hannah Arendt identifică particularitățile regimurilor totalitare care folosesc „ideologia și teroarea ca formă de guvernare” (Arendt 2014, 567). Caracteristicile acestor doctrine totalitare înglobează izolarea societății prin dezorganizare, distrugerea tradițiilor culturale, centralizarea, propaganda, formarea unor noi elite.

Interferențe cauzale

Interferențele cauzale au ca sursă ideologia politică și se manifestă prin controlul absolut al statului asupra vieții economice, sociale și culturale a indivizilor.

În Italia fascistă, au apărut, ca și în țările comuniste, liste de publicații interzise care conțineau nu doar cărți ci chiar partituri muzicale, foi volante și cărți poștale (Bonsaver, 2017, 118). Și în Italia s-au înființat organisme de control al cărților (Divizia Cărții) ce aveau rolul de a verifica și selecta producția editorială. Giuseppe Bottai¹, Ministru al Educației, a creat un comitet care se ocupa de achiziția cărților pentru bibliotecile școlare din întreaga țară, iar în anul 1938 a interzis accesul evreilor în școli și biblioteci și a ordonat scoaterea din biblioteci a tuturor cărților ai căror autori erau

¹ Giuseppe Bottai (1895-1959), membru al Partidului Național Fascist condus de Benito Mussolini. Jurnalist radical adept al teoriei naziste a *rasei pure*, este promotorul legii care prevede apărarea patrimoniului cultural și prin păstrarea frumuseților naturale. Cunoscută sub denumirea de Legea lui Bottai, aceasta avea în vedere și bibliotecile.

evrei. Bibliotecarii au fost instruiți să urmărească și să-i identifice pe cei care doreau să citească publicații interzise. Au fost identificate trei etape ale cenzurii fasciste:

1. 1922-1933 – cenzura pre-facistă când supravegherea devine factor decisiv al cenzurii.

2. 1934-1939 – stabilirea unui sistem centralizat de control.

3. 1940-1943 – noi politici de restricție (antisemitism și publicarea listelor de publicații interzise) (Bonsaver 2007, 9).

Politica regimului național-socialist în domeniul bibliotecilor a urmărit promovarea ideologiei Partidului Muncitoresc Național Socialist German. Scopul partidului a fost să controleze toate instituțiile de cultură și educație și să promoveze, prin intermediul acestora, ideile fasciste în rândul populației. Misiunea de credință a bibliotecilor publice devenise aceea de a culturaliza masele. Educarea maselor se făcea în spiritul naționalismului radical, prin publicațiile pe care le promovau cei de la conducerea partidului, și prin monitorizarea întregii compoziții a colecțiilor și, ca în cazul oricărui regim totalitar, cenzurarea unor publicații. În acest sens au fost luate măsuri de reorganizare a bibliotecilor care au vizat nu doar colecțiile, ci și personalul din instituții. Bibliotecarii indezirabili au fost eliminați și înlocuiți cu cei atașați ideologiei național-socialiste. Aceștia erau îndemnați să contribuie la efortul comun al războiului. A fost publicată o listă a bibliotecarilor-soldați care apărau granițele Reich-ului (Steig 1992). Din biblioteci au fost îndepărtate cărțile cu conținut marxist și pro-sovietic, dar s-au păstrat scriitorii considerați clasici. Politica nazistă urmărea promovarea literaturii germane pure și distrugerea celei rasial impure.

Bibliotecile au fost regândite din temelii, prin legislație s-a stabilit dimensiunea acestora în raport cu numărul de locuitori din comunitatea pe care o deserveau. Totodată, asociația profesională a bibliotecarilor germani i-a manipulat și i-a obligat pe membrii săi, prin regulament, să *sprijine propaganda național-socialistă*. Aceleași norme de funcționare erau valabile și în cazul bibliotecilor universitare. Asociația bibliotecarilor din Germania, aflată în slujba ideologiei național socialiste, era condusă conform „Führerprinzip” deoarece „atât Ministerul Educației cât și Ministerul Propagandei urmăreau subordonarea și instrumentalizarea politică a sistemului de biblioteci din Germania.” (Jurcă 2019, 13).

O radiografie a bibliotecii Universității de Stat din Moscova, de la momentul revoluției (1919), moment care a însemnat o schimbare de misiune pentru bibliotecă, până în anii 40, găsim în paginile monografiei dedicate acestei instituții (Lesohina, Harkova 1981). Autoarele descriu care au fost caracteristicile acestei schimbări de valori ce se datorează unei noi misiuni date universității: acces deschis pentru întreaga populație, universitatea își deschide porțile pentru muncitori, iar structura colecțiilor se reorientează către domeniile științei și tehnicii.

În Letonia Sovietică, la fel ca în celelalte țări în care comunismul și-a impus autoritatea, au existat două culturi: cea *oficială* – aprobată de autoritățile de cenzură și adecvată în ceea ce privește canoanele de ideologie ale puterii – și cea *informală* sau *alternativă* – nereglementată de putere. Cultura alternativă includea informații interzise

și secrete, așa-numitele genuri de literatură „samizdat” și „tamizdat”, manifestări de literatură, artă și muzică care circulau în comunicarea informală, și sfera privată. Bibliotecarii constituiau un grup profesional special, care avea acces concomitent la literatura aprobată și la cea interzisă. Puterea sovietică a avut în vedere bibliotecarii ca „reprezentanți de prim-plan ideologic”, care au fost încredințați să construiască, să organizeze și să propage colecțiile de literatură sovietică din biblioteci. Listele cărților și broșurilor interzise includeau zeci de autori ale căror lucrări trebuiau eliminate în totalitate. Publicațiile retrase din bibliotecile de masă (numele bibliotecilor publice în anii sovietici) au fost trimise la topit (Dreimane, 2017).

În Estonia, după 1940, Biblioteca de Stat (acum Biblioteca Națională) și-a abandonat fosta funcție de bibliotecă a Parlamentului și a început să lucreze în cadrul Comisariatului Educației Poporului al R.S.S. Estonia. Biblioteci foarte mari, cum a fost Biblioteca de Stat, au devenit „biblioteci publice” și s-au format pe modelul bibliotecilor publice sovietice. Scopul principal al bibliotecilor publice a fost să acționeze ca centre de propagandă sovietică. Literatura de propagandă și cărțile de ideologie politică au umplut rafturile la maxima lor capacitate, acoperind într-o măsură mult prea mică nevoile de informații ale utilizatorilor bibliotecilor baltice. Din 1945, copii ale publicațiilor sovietice au fost trimise din Uniunea Sovietică bibliotecilor de stat ale statelor Baltice, pentru a fi plătite din bugetele bibliotecilor, cu titlu de obligativitate. Statutul bibliotecii ca instituție depindea de mărimea colecțiilor sale, astfel că accentul dezvoltării colecțiilor sovietice a fost mai mult pe acumularea de materiale decât pe valoarea educativă și culturală (West, Lowe 1998).

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, în Serbia, una dintre republicile fostei Iugoslavii, a avut loc o separare față de ideologia blocului estic și, în același timp, o deschidere față de țările europene și față de Statele Unite ale Americii. Periodizarea evoluției bibliotecilor din fosta Iugoslavie se aseamănă cu cea din majoritatea statelor Europei de Est. În primul deceniu, *deceniul întunecat* al anilor 50 are loc impunerea noului sistem de biblioteci. În toate țările comuniste se deschid numeroase biblioteci publice, se înființează universități (în special tehnice) cu biblioteci aferente. În 1948, în Iugoslavia existau 9.772 biblioteci publice, dintre care 3.335 erau în Serbia (Stokić, Vučković 2014):

În Polonia, biroul responsabil de cenzură era parte a Departamentului de Securitate și raporta direct poliției politice întreaga activitate. Activitatea literară, științifică și documentară era controlată, la fel ca toate celelalte produse ale activităților intelectuale, de către autoritățile comuniste. Sistemul comunist excludea orice posibilitate de apel față de deciziile cenzorilor. Poliția editurilor limita relațiile culturale internaționale și verifica neîncetat conținutul documentelor care intrau în colecțiile bibliotecilor (Czarnik, 2001). Istoria bibliotecilor poloneze este marcată de perioade de creștere și declin. În perioada comunistă de după cel de-al Doilea Război Mondial, bibliotecile nu și-au putut realiza pe deplin funcția de instituții care furnizează informații. Accesul la informații era considerat de către guvernul comunist ca fiind proprietatea sa și, prin urmare, era foarte strict controlat. Nu numai accesul la materiale

din colecții, dar și utilizarea echipamentelor tehnice, cum ar fi mașinile de scris, erau strict reglementate. Majoritatea bibliotecilor universitare și-au interpretat în mod propriu și original catalogarea și actualizarea constantă a cataloagelor lor. Au fost respectate standardele generale de descriere bibliografică, însă au fost ajustate la situațiile locale. Bibliotecile urmau să servească drept instrumente pentru eradicarea analfabetismului și pentru educarea populației; un element important a fost educația morală care să-i transforme pe cetățeni în marxiști-leniniști buni și devotați. Prin urmare, rolul bibliotecarului nu era acela de a facilita accesul la materialele de care cititorul avea nevoie ci, mai degrabă, să-l îndrume pe cititor spre materialele cu conținut ideologic (Dzurak, Kasprzyk 2010).

Asemănarea dintre ideologiile totalitare – fascismul și comunismul – pornește de la modul similar de a acționa: ambele recurg la măsuri opresive după instalarea puterii, ambele fac schimbări instituționale, în ambele regimuri se ajunge la arderea cărților. Călin Hentea afirmă că propaganda stalinistă s-a bazat pe teoria reflexelor condiționate a lui Pavlov, cea hitleristă pe teoriile lui Freud asupra libidourilor și refulărilor, iar cea americană pe teoria lui Dewey asupra instruirii (Hentea 2008, 120).

În România, ca în celelalte state cu regim totalitar, toate bibliotecile urmau să servească politicii partidului, aceea de îndoctrinare a maselor. Din acest motiv, se iau măsuri pentru organizarea cât mai multor tipuri de biblioteci: școlare, de syndicate, de comitete de partid, de întreprinderi și instituții, orășenești, comunale, sătești. Toate urmau să fie aprovizionate constant cu noi materiale, care constau în majoritatea lor în cărți de ideologie sau provenite din U.R.S.S. În primii ani de la instaurarea puterii, legislația a urmărit, îndeosebi, înființarea de noi biblioteci pe întreg cuprinsul țării:

[...] se vor înființa anual, conform planului de dezvoltare întocmit de Comitetul pentru Așezămintele Culturale din Republica Populară România de pe lângă Consiliul de Miniștri, câte 300 de biblioteci în centrele de comune, cu localuri proprii, un minimum de 1500 de volume, mobilier și personal salarizat. (Mătușoiu, Dinu 2001, 23).

Această măsură urmărea să acopere toată suprafața țării cu centre de influență și propagandă ideologică marxist-leninistă. Prin aceeași *Hotărâre a Consiliului de Miniștri* din 1951 se decide înființarea unor noi organisme de control al cărții: *Fondul de Stat al Cărții*, care va urmări schimburile de carte dintre biblioteci; *Camera Cărții din RPR* – un birou al Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor care să înregistreze și să țină evidența tuturor publicațiilor tipărite pe teritoriul țării și a publicațiilor ce urmau să fie scoase din biblioteci, cu sarcina de a controla „permanent conținutul politic al fondurilor de cărți din bibliotecile de toate categoriile” (Mătușoiu, Dinu 2001, 25), cu alte cuvinte se oficializează cenzura.

Direcția în care s-a îndreptat biblioteconomia, și modul în care ea a fost utilizată de către partid în perioada așa numitei „revoluții culturale” a creat un efect de bumerang asupra statului. Numărul mare de biblioteci înființate și bugetele uriașe ce se impuneau a fi alocate pentru dezvoltarea colecțiilor, dotare, întreținere de spații și remunerarea personalului a dus la o *schimbare a schimbării*. La începutul anilor '70 se punea

problema economisirii resurselor. Bibliotecile au fost reorganizate, școala de biblioteconomie închisă, fondurile de achiziție de carte și periodice reduse, personalul restrâns.

„Depășind perioada de început a revoluției culturale, când a fost necesară o reorganizare extensivă, cerută de momentul respectiv, prin înființarea a cât mai multe biblioteci, s-a trecut treptat la un *proces de regrupare*, de comasare a bibliotecilor mici și foarte mici în unități mai mari cu posibilități sporite de servire a cititorilor.”¹

Măsura aceasta a fost privită, în acel moment, ca o eficientizare a activității, dar ea avea să conducă la deprofesionalizarea și neglijarea acestui sector de activitate.

Interferențe structurale

Pe lângă modul obișnuit de organizare, noul regim politic a creat *biblioteci în biblioteci*. Prin separarea și eliminarea de la accesul publicului a autorilor indezirabili, prin listele de publicații interzise, elaborate periodic, s-au constituit noi depozite, separate, care erau interzise publicului. Constituirea în bibliotecile din țara noastră a acestei colecții interzise publicului a fost inițiată de către DGPT (Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor) ca măsură de control a lecturii și de eliminare a publicațiilor cu caracter „dușmănos”. Astfel, în 1945, Ministerul Propagandei emite *Lista publicațiilor scoase din circulație*, continuată în anii următori, ce conține titlurile publicațiilor considerate că promovează idei naziste, fasciste, legionare dar și cele care răspândesc idei ce contravin politicii partidului, marxism-leninismului, ideologiei socialiste. Odată cu apariția acestor liste bibliotecile sunt obligate să elimine din circulație reviste și cărți românești și străine. În 1948 a fost editat un supliment (*Publicațiile interzise*), iar în 1949 este publicat un nou volum cu titlul *Publicații nedifuzabile* (Kiraly 2001, 92-94). Sunt menționate peste 8000 de titluri retrase. Între numele care figurau pe listele de cenzură îi regăsim, printre alții, pe V. Alecsandri, Ion Agârbiceanu, Gh. Brătianu, Onisifor Ghibu, N. Iorga, Simion Mehedinți, Mihai Eminescu, N. Filimon, M. Kogălniceanu, Liviu Rebreanu, Alexandru Vlahuță etc. (Ionescu-Gură 2005, 441-453). Broșura de 70 de pagini conține lista publicațiilor interzise. Peste 2000 de autori au fost interziși în perioada 1945-1989. Cenzura din această perioadă a interzis din biblioteci cărți ale unor personalități importante ale culturii române (N. Iorga, A.D. Xenopol, Constantin Giurescu, M. Eminescu, George Coșbuc, Lucian Blaga, ș.a.). Secretizarea acestor fonduri documentare este rezultatul interdicției accesului și al controlului absolut asupra vieții populației. Doar câteva biblioteci din România au avut dreptul să dețină astfel de fonduri documentare clasate. Practica biblioteconomică cerea ca pe fiecare document aparținând acestui fond să se aplice o ștampilă cu mențiunea „Fond S”.

Istoricii clujeni, bibliotecari ei înșiși, au elaborat mai multe studii și cercetări în privința publicațiilor interzise. Cronologia constituirii „Fondului S” și contextul politico-cultural în care s-a organizat fac obiectul unei ample cercetări cu aplicare la cazul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj, pe care o găsim în

¹ Articol nesemnat apărut în „Revista bibliotecilor” din anul 1972.

lucrarea *Fond Secret*, *Fond Special*. Autorii stabilesc o etapizare a acțiunilor menite să organizeze și să reglementeze pentru biblioteci acțiunea de secretizare a publicațiilor. Prima etapă, cuprinsă între 1945-1948, debutează cu Decretul lege din 2 mai 1945 prin care se solicită:

Editurile, tipografiile, librăriile, întreprinderile comerciale de orice fel, debitele, anticăriile, chioșcurile, autorii în editură proprie, bibliotecile de împrumut, bibliotecile publice precum și instituțiile publice care au în depozit sau dețin sub orice formă sau titlu, publicațiunile prevăzute în art. II, le vor retrage imediat din circulație și le vor depozita în încăperi speciale. (Decret-Lege, 1945).

Hotărârile emise vizează și tipografiile și editurile care au obligativitatea să prezinte ministerului liste cu publicațiile deținute anterior (între 1 ianuarie 1917 și 23 august 1944 reglementări aduse de Articolul II al Decretului lege). În încheierea actului normativ apare și o „Expunere de motive” invocând Convenția de armistițiu între Guvernul Român și Guvernele Uniunii Sovietice, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii referitoare la retragerea din circulație a publicațiilor fasciste care ar putea dăuna bunelor relații și raporturi cu U.R.S.S.

În perioada cuprinsă între 1948-1965 se produce schimbarea misiunii bibliotecilor din România. Pentru biblioteci această acțiune de schimbare a însemnat impunerea de noi reguli în ce privește desfășurarea proceselor de muncă. Dacă, inițial, normele prevedeau doar: realizarea listei titlurilor interzise; scoaterea și predarea acestora pentru a fi distruse; depozitarea separată destinată consultării supravegheate (în cazul bibliotecilor care dețineau acest drept), li se adaugă acum instrucțiuni noi care vizează operațiunea de clasificare, accesul, evidența separată, organizarea separată a fondurilor, controlul cititorului și al lecturii, eliminarea/casarea din colecții și pregătirea politică a personalului. Bibliotecile au reintrodus, în mod tacit, în circulație, unele dintre documentele „secretizate” redând publicului o parte dintre operele unor autori interziși. S-au continuat însă interdicțiile prin adăugarea la aceste fonduri secrete a operelor unor scriitori, oameni de cultură și de știință care au ales să emigreze. Fondurile astfel constituite au fost „desecretizate” după 1989 și stau la dispoziția cercetătorilor și a publicului larg.

Prin simpla traducere a modelului sovietic s-au făcut noi manuale de biblioteconomie, s-au emis documente legislative. Revista de specialitate a bibliotecarilor – „Călăuza bibliotecarului”, apărută în 1948, a urmat și ea modelul revistei *Bibliotekar*, tipărită la Moscova. Manualele de biblioteconomie publicate în țara noastră în anii 50 au exemple de descieri bibliografică pe fișe, cu titluri preluate din manualele sovietice (*Tehnica de bibliotecă*, 1952). Centrele metodologice și nu cele profesionale stabileau, pe baza politicii partidului, modul de organizare și de funcționare al bibliotecilor. Reputația și valoarea unei biblioteci erau evaluate după numărul total de documente deținute. Cursurile și pregătirea profesională se realizau doar pe teme tehnice, nu și pe management de bibliotecă.

Personalul a crescut numeric și era angajat nu atât pentru a facilita publicului accesul la informația dorită, cât pentru a-i îndruma către ceea ce era considerat obligatoriu, către ceea ce trebuia să primească. Activitățile culturale pe care trebuia să le organizeze bibliotecile erau expoziții tematice a căror temă era impusă. Bibliografiile, dezbaterile, lecturile publice aveau, de asemenea, teme pentru care urmau să fie realizate, impuse de organismele de partid care răspundeau de biblioteci.

Față de bibliotecile din Occident, ceea ce se putea întâlni în bibliotecile estice era o dotare precară, cu mașini de scris mecanice, aflate sub un control draconic. În toate statele comuniste erau strict verificate toate mașinile de scris. În România, prin *Decretul 98 din 1983*¹ sunt impuse reguli severe de utilizare și deținere a acestor aparate. Bibliotecarii utilizau mașinile de scris mecanice, timp în care în bibliotecile apusene se foloseau calculatoare, se vorbea despre baze de date.

Interferențe terminologice

Limbajul de lemn pe care l-au folosit și l-au impus reprezentanții regimurilor totalitare este caracterizat printr-un „voluntarism lingvistic” (Betea 2005, 137). Intenția comunicării este vădit manipulatorie, iar discursul urmărește obținerea unui anumit efect asupra publicului, după cum măririsește Joseph Goebbels². Comunismul a preluat această construcție cu caracter manipulator a comunicării publice și a încercat chiar să o ducă mai departe. Stalin a propus chiar crearea unui limbaj al proletariatului internațional pentru a se putea tinde spre o societate monoglotă (Betea 2005, 137).

Dar nu acest limbaj, care a încercat să înlocuiască orice mod de comunicare naturală, ne propunem să-l analizăm, ci introducerea în biblioteconomie, în limbajul profesional, de termeni, care nu au existat anterior regimului comunist a unor sintagme ce denumeau noile reguli de organizare. Acești termeni nu se regăsesc nici în dicționare, nici în enciclopedii și nici nu sunt menționați în manualele din a doua jumătate a secolului al XX-lea. În special bibliotecile academice și de cercetare au deținut fonduri separate în depozite special amenajate, la care accesul era foarte strict controlat. Cei care doreau să consulte documente aflate în aceste fonduri scoase din circulație și din cataloage erau obligați să justifice scopul și necesitatea solicitării, dar și să-și dovedească loialitatea față de partid.

În Republica Democrată Germania, termenul care definea fondurile separate, locurile în care se aflau toate publicațiile interzise era *Giftshrank*. În această zonă *otrăvită* (sau *cabinet otrăvit* sau *rafturi otrăvite*, cum este tradus în limba engleză) erau păstrate și depozitate, departe de ochii cititorilor, sub controlul autorităților, toate publicațiile scoase din colecții din rațiuni ideologice. Autoritățile germane au încercat în 1961 o *îmblânzire* a termenului consacrat cenzurării publicațiilor și păstrării la loc

¹ Fiecare mașină de scris trebuia declarată și înregistrată la Miliție în termen de maximum 5 zile de la achiziționare. Chiar și în situația în care se primea cadou sau se moșteneau erau aplicabile aceste decizii.

² Joseph Goebbels, politician german, Ministrul Propagandei Publice între 1933 și 1945, unul dintre apropiații colaboratori ai lui Hitler.

secret prin înlocuirea cuvântului *Giftshrank* cu *Sperrbibliothek* – pentru a eufemiza semnificația acestuia. Aceste cuvinte au dispărut din documentele oficiale și au fost folosite sintagme ca *secție specială pentru cercetare* (Knight 2019, 191).

În toate țările blocului sovietic au fost separate colecții întregi de documente considerate „dușmănoase”. Acest fond secret nu putea fi consultat decât pe baza unor aprobări speciale, el nefiind accesibil publicului larg. Deși nu este menționat în niciun document normativ, toate marile biblioteci au deținut astfel de colecții rezultate în urma cenzurii. Acest sistem de lucru, ce presupunea o strictă organizare și verificare a colecțiilor constituite ca să servească intereselor de partid și îndoctrinării masive a populației cu ideile marxist-leniniste, a constituit modelul pentru biblioteconomia țărilor din blocul comunist. Strategia stabilită în 1920 la Moscova în privința rolului și activității bibliotecilor a devenit comprehensivă și eficientă în întreaga Europă de Est. În bibliotecile sovietice (din toate țările care făceau parte din Uniunea sovietică), publicațiile eliminate din colecții și păstrate separat, constituiau *spetsshran* (Sinitsyna 1998). Acest termen denumea colecția și spațiul accesibil doar bibliotecarilor. Angajații care se ocupau de aceste colecții trebuia să-și fi demonstrat loialitatea față de partid. Cu alte cuvinte, nu orice bibliotecar putea să lucreze cu aceste documente.

Politica culturală comunistă a creat în bibliotecile românești o colecție prohibitivă de documente denumită *Fond Secret* numit uneori *Fond Special*, întâlnit și sub denumiri ca *Fond S*, *Fond I (interzis)*, *Fond R (rezervat)* (Király, 1994, 2-3). Accesul la documente a însemnat de fapt o restricție la tot ceea ce era considerat *dușmănos* de către regimul comunist. Analiza filosofică a secretului pe care o întreprinde Istvan Király, cercetător, istoric și bibliotecar, explică motivele care au dus la crearea unor colecții separate, secretizate. Ca bibliotecar, autorul s-a dedicat studiului biblioteconomiei și a cercetat cu acribie teme ale istoriei bibliotecii. Ca punct de plecare în prezentarea Fondului Secret autorul recurge la o interpretare și explicare filosofică a „problemei secretului” ca temă a ideologiei comuniste –

Secretul a ocupat un rol atât de central și a avut un rol atât de cuprinzător în structurarea istorică a societăților socialiste încât el nu poate fi neglijat în explicarea lor. (Király 2001, 76).

Același lucru considerăm că s-a întâmplat și la Biblioteca Centrală Universitară din Timișoara, deoarece niciunul dintre foștii bibliotecari nu știe nimic despre colecțiile de la *Fondul Secret* din această bibliotecă. Cum a fost organizat Fondul Secret la Biblioteca Centrală Universitară din Timișoara? Biblioteca deține și acum, între documentele specifice activității de bibliotecă, un *Registru de Inventar* pentru carte, pe a cărui copertă stă scris *Registru Inventar nr. 1*¹ (numărul 1 reprezentând tipul de document, respectiv registru de cărți). Ca ordine, este al zecelea registru de cărți pe care îl deține biblioteca) și cuprinde cărțile cu numerele de inventar între 137.386 și 147.745.

¹ Registru de inventar de carte – document intern din Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” din Timișoara.

Pe prima pagină a registrului găsim o notă scrisă în 1966, an în care acest registru a fost înghețat. Pe prima pagină a registrului bibliotecarii au anunțat că toate documentele înregistrate la aceste numere de inventar au fost introduse într-un alt Registru de inventar. Majoritatea cărților înregistrate ca fiind *Fond Special* se regăsesc și acum în colecția de carte a bibliotecii. Unele dintre ele poartă, pe ultima filă, o mică ștampilă cu inscripția *S* urmată de o cifră. Este greu de identificat ce conținea *Fondul Secret* deoarece sintagma *Fond Special* denumește colecțiile speciale (cele care cuprind carte veche sau materiale pe suporturi diferite). Cărțile conținute între numerele de inventar din acest registru nu reprezentau carte veche, deci nu se încadrau la colecții speciale.

Concluzii

Diferențele dintre regimurile totalitare sunt minime și apar datorită condițiilor istorice în care acestea s-au manifestat. În esență însă, toate manifestările totalitare încearcă să „transforme natura omului” (Arendt 2014, 431). Fascismul în Italia, nazismul în Germania și comunismul în statele din blocul țărilor aflate sub dominația sovietică, au recurs la metode identice de impunere a ideologiei, de folosire a bibliotecilor ca centre de propagandă. În toate aceste regimuri totalitare, biblioteca a fost utilizată ca mijloc de propagare a ideilor doctrinare iar cărțile care nu aveau un conținut agreat de guvernanți, în marea lor majoritate, considerate arme și eliminate din colecții. Se reliefează o serie de similarități privind organizarea și funcționarea bibliotecilor în regimurile totalitare. Tot ceea ce contravenea ideologiei era fie eliminat și distrus, fie depozitat în spații inaccesibile publicului.

S-au alocat sume importante din bugetele tuturor statelor comuniste pentru a se înființa biblioteci și pentru a se angaja personal. A fost dinamizată piața editorială și s-au publicat milioane de cărți în fiecare din aceste state, cu precădere în primul deceniu de la instaurarea regimului comunist. Rezultatul a fost că toate bibliotecile au ajuns să fie ticsite de cărți ideologice, achiziționate într-un număr mare de exemplare, dar a căror circulație era minimă. Toate bibliotecile aveau, la căderea comunismului, un balast de documente care constituia fondul principal acumulat în cei aproape 50 de ani de comunism.

Interferențele, în ce privește bibliotecile, ca parte a sistemului infodocumentar, s-au datorat ideologiilor politice și mijloacelor prin care acestea au confiscat misiunea instituțiilor bibliotecare de orice tip. Fiecare dintre regimurile totalitare, aduse în discuție, au exploatat rolul bibliotecilor de păstrătoare a patrimoniului cultural și de diseminare a cunoașterii în realizarea propriului interes. Chiar dacă motivația care a acționat pârghiile doctrinelor totalitare a fost diferită, modul lor de impunere a fost similar. Astfel, putem distinge o serie de interferențe care sunt rezultatul acțiunilor și măsurilor întreprinse de către reprezentanții guvernelor totalitare în privința bibliotecilor. Informația înseamnă putere, iar puterea este în mâna guvernanților, deci informația trebuie verificată și controlată iar masele vor primi ceea ce decid autoritățile. Acest silogism a dus la schimbarea misiunii bibliotecilor. Aceste instituții de educație și cultură, păstrătoare ale cunoașterii și ale patrimoniului cultural au fost alese pentru a

servi intereselor celor puternici. Cenzura, care a existat mereu într-o anumită formă în biblioteci, devine în regimurile totalitare, modalitatea principală de constituire a colecțiilor. Organizarea bibliotecilor este, de asemenea, afectată de măsurile și legislația care aduce o serie de reglementări pentru implementarea noilor norme. Identificăm astfel o serie de interferențe: cauzale, structurale și chiar terminologice.

Acest subiect oferă posibilitatea unor cercetări ample din mai multe perspective: istorică, politică, biblioteconomică. Lucrarea nu și-a propus o tratare care să epuizeze tema, ci doar să deschidă o nouă cale de explorat.

Referințe bibliografice

- Arendt, Hannah. 2014. *Originile totalitarismului*. Ed. a 3-a. Traducere Ion Dur, Mircea Ivănescu. București: Humanitas.
- Betea, Lavinia. 2005. *Mentalități și remanențe comuniste*. București: Nemira.
- Bonsaver, Guido. 2007. *Censorship and Literature in Fascist Italy*. Toronto: University of Toronto Press.
- Czarnik, Oskar Stanislaw. 2001. *Control of Literary Communication in the 1945-1956 Period in Poland*. in „Libraries & Culture”, Vol. 36, Nr. 1, p. 104-115.
- Decret-Lege nr. 364 din 2 mai 1945*. 1945. publicat în Monitorul Oficial Nr. 102 din 4 mai 1945, ultima accesare în 29.08.2018. on-line <https://www.bjiasi.ro/wp-content/uploads/2014/06/Decret-Lege-nr.pdf>.
- Dreimane, Jana. 2017. *Officially non-existent: storage and use of banned literature in the soviet Latvia*. in the 1970s-1980s, in „Knygotyra”, p.143-159.
- Dzurak, Ewa, Kasprzyk, Agnieszka.2010. *Metamorphosis of Academic Libraries in Post-Communist Poland: Focusing on Access*. in „The Journal of Academic Librarianship”, Volume 36, Number 4, p. 354-358.
- Hentea, Călin. 2008. *Noile haine ale propagandei*. Pitești: Paralela 45, p.120.
- Înfăptuiri într-un sfert de veac. Sistemul bibliotecilor din România în cei 25 de ani de la proclamarea Republicii*, 1972. în „Revista bibliotecilor”, anul XXV, nr, 11, p. 643.
- Jurcă, Septimiu Lucian. 2019. *Bibliotecile germane sub regimul național-socialist*. Teză de doctorat. Cluj-Napoca: susținută la Universitatea Babeș-Bolyai.
- Kiraly, Istvan. 2001. *Fenomenologia existențială a secretului. Încercare de filozofie aplicată*. Pitești: Colecția „Cartea de filosofie”.
- Kiraly, Istvan.1994. *Fonduri secrete, sau fonduri interzise?*, în „Tribuna”, nr. 44, p. 2-3.
- Knight, Rachael. 2019. *Popper in the Poison Cupboards. The Resonance of his Political Works in the Former GDR*. in Karl Popper: A Centenary Assessment, Volume I, editat de Ian Charles Jarvie, Karl Milford, David W. Miller. New York: Routledge.
- Lesohina, E. I A., Harkova, M. 1981. *Istoriya biblioteki moskovskogo universiteta*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.
- HCM 1542/1948*, Mătușoiu, Constantin, Dinu, Mihaela Helene. 2001. *Istoria bibliotecilor din România în legi și documente – 1945-2000*, vol II, FABR. Constanța: Editura Ex Ponto.
- Publicațiile interzise. Supliment 1 mai-1 noiembrie*. 1948. București: Editat de Ministerul Artelor și Informațiilor.
- Registru de inventar de carte* – document intern al Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran” din Timișoara.
- Richardson, John V. Jr. 2000. *The Origin of Soviet Education for Librarianship: The Role of Nadezhda Konstantinovna Krupskaya Lyubov' Borisovna Khavkina-Hamburger, and Genrietta K. Abele-Derman*, in „Journal of Education for Library and Information Science”, Vol. 41, No. 2, Spring, p. 106-128.

- Sinitsyna, Olga. 1998. *Censorship in the Soviet Union and its Cultural and Professional Results for Arts and Art Libraries*. 64th IFLA General Conference, August 16–August 21, ultima accesare la 07.01.2020, on-line <http://origin-archive.ifla.org/IV/ifla64/067-101e.htm>.
- Stieg, Margaret. 1992. *The second World War and the public Libraries of Nazi Germany*, in „Journal of Contemporary History”, vol. 27, No 1, Jan., p. 23-40.
- Stokić, Gordana, Vučković, Simončić Željko. 2014. *Searching for a Lost Identity: Serbian Librarianship at the Beginning of the Twenty-first Century*, in „Library Trends”, Vol. 63, No. 2, p. 284-298.
- Tehnica de bibliotecă*. 1952. Adaptare după *Bibliotecinaia tehnika* de A.V. Clenov. București: Comitetul pentru Așezăminte culturale din RPR de pe lângă Consiliul de Miniștri. Direcția bibliotecilor.
- West, Samantha, Lowe, Michael. 1998. *Out of the cold: libraries in the Baltic States after communism*, in „Journal of Librarianship and Information Science”, 30 (1), p. 57–66.